

**„ЯКИХ-ТО КНЯЗІВ БУЛИ СТОЛИЦІ В КИЄВІ?..”:
ДО КОНСТРУЮВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ГАЛИЦЬКИХ
УКРАЇНЦІВ У 1830 – 1930-ТІ РОКИ***

Найновішим інтерпретаціям формування модерних націй властиве переакцентування з соціологічно- чи політологічно-зорієнтованих підходів на більш культурологічні. Виникнення цього напрямку досліджень пов'язане передусім зі зміною уявлення про те, що таке нація і як вона формується. Раніше вважалося, що національні характеристики – мова, історична пам'ять, територія проживання, народні традиції – існували самі по собі і що лише з появою національного руху вони були використані його лідерами для аргументації культурних і політичних прав своєї нації. Тепер же стверджується, що насправді всі ці характеристики не були заданими наперед, а конструювалися самими національними діячами. Згідно з новою парадигмою, головна увага зосереджується на творенні певних національних символів і міфів, „винайденні традиції”, до яких вдаються певні групи модерного суспільства відповідно до потреб національного руху¹.

Хоча й очікується, що ці нові підходи будуть надзвичайно продуктивними, проте досі ми маємо дуже мало конкретних прикладів їхнього успішного застосування у дослідженні українського національного руху². Одне з пояснень такої ситуації полягає в тому, що ці постмодерністичні інтерпретації є надто теоретичними й абстрактними. Часто історики обмежуються лише декларуванням нових підходів у вступі до своїх досліджень, однак самі дослідження провадять за традиційними методами³.

* Доповнений і перероблений варіант статті, що з'явилася у журналі „Jahrbücher für Geschichte Osteuropas” (2001, Bd. 49 (2001), N. 2). Первісна версія була виголошена як доповідь на конференції у Центрально-Європейському університеті 5 березня 1999 р. „Формування ідентичностей на пограниччі: Україна, Білорусія і Литва у ХІХ ст. та Третьюму Міжнародному Конгресі Українознавців (Одеса, серпень, 2000 р.). Хочу висловити подяку всім, без чияї допомоги поява цієї статті була б неможлива, і передусім канд. філол. наук Романові Осташу за консультації та Оксані Дмитерко за допомогу при підрахунках частоти вживання різних імен у списках діячів національних організацій та сільських метриках.

¹ Огляд літератури див.: *Becoming National. A Reader* / Ed. by G. Eley and R.G. Suny. New York; Oxford, 1996.

² *Himka J.-P.* The Construction of Nationality in Galician Rus': Icarian Flights in Almost All Directions // *Intellectuals and Articulation of the Nation* / Ed. by R.G. Suny and M.D. Kennedy. Ann Arbor, 1999. P. 109-164; *Yekelchuk S.* Creating a Sacred Place: The Ukrainophiles and Shevchenko' Tomb in Kyiv (1861-ca. 1900) // *Journal of Ukrainian Studies*. Edmonton, 1995. Vol. 20. № 1-2 (Summer-Winter) P. 15-32; *Szporluk R.* Ukraine: From an Imperial Periphery to a Sovereign State // *Daedalus. Journal of the American Academy of Arts and Science*. Cambridge, MA, 1997. Vol. 126. № 3 (Summer). P. 85-119.

³ Див., наприклад: *Jackson L.* Identity, Language, and Transformation in Eastern Ukraine: A Case Study in Zaporizhzhya // *Contemporary Ukraine. Dynamics of Post-Soviet Transformation* / Ed. by T. Kuzio. Armonk; New York; London, 1999. P. 99-113.

Справу ускладнює ще й те, що застосування нетрадиційних методів нерідко вимагає звернення до нетрадиційних джерел. Дана стаття пропонує розглянути один із таких нетрадиційних матеріалів – імена, які давалися дітям при хрещенні. Цей задум виріс з фактографічних досліджень соціальної історії національного руху у Галичині XIX – початку XX ст.⁴ Вони виявили цікаву тенденцію – поширення серед тих осіб, які творили провід цього руху, імен давньоруських київських князів Ольги, Володимира та Ярослава. Ця тенденція була виразом свідомих спроб з боку національних лідерів сформувати і поширити серед галицьких русинів нову історичну пам'ять, що мала стати основою для будівництва нової національної спільноти – українців. Вивчення цього сюжету дає змогу не лише придивитися ближче до механізму маніпуляцій колективними ідентичностями, але й – що не менш важливо – спробувати визначити межі, за якими ці маніпуляції стають неефективними або ж зазнають повного краху.

Княжі імена та історична пам'ять у X-XVIII ст.

Імена трьох київських князів Ольги, Володимира та Ярослава відображають найвизначніші моменти в існуванні Київської Русі: з Ольгою і Володимиром пов'язане хрещення Русі (972? і 988 р.), тоді як правління Володимира (978-1015) і Ярослава (1019-1054) були часом її найвищої військово-політичної могутності. Значення цих князів відобразилося у тому, що Ольга і Володимир були пізніше (у XIII ст.) проголошені православними рівноапостольськими святими, Ярослав після смерті був названий Мудрим, а Володимир – Великим.

Час правління Ольги, Володимира та Ярослава був періодом співіснування й змішування різних політичних, етнічних, релігійних і культурних традицій – місцевої східнослов'янської („руської”) і привнесених скандинавської („варязької”), візантійської („грецької”) та східних. Це, зокрема, знайшло відображення в іменах, поширених серед правлячої династії: якщо її легендарний основоположник Рюрик і його син Ігор мали скандинавські імена, а дружина Ігоря Гельга стала більш відомою під слов'янізованою формою свого імені (як Ольга), то вже її внук та правнук одержали цілком слов'янські імена Володимира та Ярослава. Останні належать до числа т. зв. слов'янських автохтонних особових імен-комполітів. Ці імена є найдавнішими і сягають своїми коріннями ще праіндоевропейської епохи. Про це, свідчить, зокрема, паралелізм деяких грецьких, германських і слов'янських імен цього типу (як-

⁴ Укладання біографії діячів національного відродження за 1830-1919 рр. було частиною проекту „Українське національне відродження в Галичині XIX – початку XX століття: порівняльний аналіз соціального складу патріотичних груп”, що виконувався у 1992-1995 рр. в Інституті історичних досліджень Львівського національного університету ім. Івана Франка. Заповнені анкети на діячів головних національних організацій зберігаються в Бібліотеці-архіві Інституту (далі – БІД ЛНУ). Попередні результати цього дослідження див.: *Грицак Я.* Українське національне відродження в Галичині XIX – початку XX століття: порівняльний аналіз соціального складу патріотичних груп // *Краківські Українознавчі Зошити.* Краків, 1997. Т. V-VI. 1996-1997. С. 77-285.

от грецьк. *Геркулес* і слов. *Ярослав*, які утворені внаслідок поєднання двох слів: „світло” + „слава”; або слов, ім’я *Святослав*, що складається з двох перекладених на слов’янську мову варязьких імен *Олег* „святий” + *Рюрик* „славний”, „могутній” [король]). Як й інші імена з цієї групи (*Богдан*, *Святослав*, *Любомудр* та ін.), імена *Володимир* і *Ярослав* пов’язані з релігійними поганськими звичаями: вважається, що такі імена є насправді прикінцевою частиною розгорнутого побажання, яке висловлювали новонародженій дитині. Однак дуже великим спрощенням було би виводити смисл цього побажання з самого імені – наприклад, ототожнювати ім’я *Володимир* з побажанням дитині „володіти миром” або ім’я *Богдан* з побажанням бути „данним Богом” – бо насправді за цими іменами-композиціями стоять дуже давні ідеї, що виражають дуже старовинні і незбагненні тепер мисленеві архетипи. Вибір такого імені начебто забезпечував дитині покровительство поганських богів на все її життя⁵. Припускають, що за традицію поширення серед київських князів імен з компонентом „слава” був відповідальний сам Володимир Великий. Про це свідчать імена його дітей (*Ізяслав*, *Ярослав*, *Святослав*, *Вишеслав*, *Мстислав*, *Станіслав*, *Судислав*, *Борислав*, *Пределов* та ін.), а також факт, що насильно одруживши на собі Рогніду, дочку полоцького князя Рогволда, він дав їй ім’я *Горислава*. Правдоподібно, усі ці імена Володимир пов’язував з іменем свого батька, князя Святослава, який першим серед усіх київських князів мав уже „ослов’янену” форму – язичницьке ім’я⁶.

З прийняттям християнства у Київській Русі Церква намагалася запровадити нові традиції. Зокрема, ще рішенням Першого Нікейського Собору (325 р.) канонічно було визнано, що християнам під час хрещення даються лише імена християнських святих. Тенденція до витіснення автохтонних „руських” імен запозиченими „грецькими” (тобто іменами, які „прийшли” на Русь з Візантії після прийняття християнства) залишалася провідною на всіх східнослов’янських землях і після розпаду Київської Русі у середині XIII ст. Однак старослов’янські імена при цьому не зникли повністю. Аж до новітніх часів збереглася традиція давати новонародженій дитині два імені, християнське і поганське, – таким чином дитина діставала ніби подвійний захист. Ця традиція добре задокументована у численних писемних джерелах і досі збереглася серед тих етнічних груп, які пізно прийняли християнство (наприклад, серед якутів). Друге, слов’янське ім’я часто еволюціонувало у прізвище. Ця тенденція не була незворотньою – в окремих випадках слов’янські імена продовжували відігравати головну роль. Так,

⁵ Демчук М.О. Слов’янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XVI-XVIII ст. Київ: Наук, думка, 1988. С. 35; Фаріон І.Д. До джерел імен українців // Українська пропріальна лексика. Матеріали наукового семінару 13-14 вересня 2000 р. Київ: Кий, 2000. С. 163-164.

⁶ Прохорова С., Гурская І.О. Имена-композиции полоцких князей с компонентом *слава* // Słowiańskie composita antropomiczne. Księga referatów VII Międzynarodowej Konferencji Naukowej. Kazimierz Dolny, 21-24 listopada 1997 roku / Pod red. S. Warchota. Lublin: Wydawnictwo Marii Curie-Skłodowskiej, 2000. S. 207 (=Rozprawy Sławistyczne. Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej. [T.1 16).

козацький гетьман Хмельницький мав християнське ім'я *Зиновій*, але він був відомий за своїм слов'янським ім'ям *Богдан*. Історично-ономастичні дослідження різних східнослов'янських територій виявляють спільну рису: „руські” імена перестали вживатися як перші імена аж у XVIII ст.⁷ Серед усіх слов'янських імен імена-композиції були менш поширеними і зникали швидше. Останнім руським князем, що мав слов'янське автохтонне ім'я-композиція, був Ярослав, син Володимира Андрійовича Хороброго (XV ст.)⁸.

Витіснення „руських” імен збіглося у часі з поступовим завмиранням пам'яті про Київську Русь. Едвард Кінан, покликаючись на практику називання при дворі московських князів, зазначає: серед близько 3 000 імен дворян з другої половини XVI ст. немає жодного *Ігоря*, *Святослава*, *Мстислава*, менше одного відсотка було *Володимирів* і всього три *Гліби*. „Московський дворянин часів Івана [Грозного], – пише він з іронією, – швидше б одержав ім'я *Темира* або *Булгака*, аніж *Володимира*, *Гліба* чи *Всеволода*”⁹. Така практика була характерною як для найбільш східної частини колишньої Київської Русі, так і для колишньої її найзахіднішої частини, Галицької Русі, яка зі середини XIV ст. потрапила під владу польських королів. Документи XV ст. ще фіксують поодинокі випадки поширення на українських землях імені *Ярослав*¹⁰. Уже у XVI ст. серед львівських міщан імена канонізованих київських князів *Бориса* та *Гліба* траплялися рідше, аніж „грецькі” *Іван*, *Григорій*, *Михайло*, *Андрій* та ін.¹¹ Прийняття християнства у його східній візантійській формі парадоксально вплинуло на історичну пам'ять східних слов'ян у добу пізнього середньовіччя: місцеві літописи поступово витісняються зі сфери читацьких зацікавлень освічених людей „Життями святих”. Інтерес до політичного минулого своєї території і свого народу був майже повністю втрачений¹².

⁷ Демчук М.О. Слов'янські автохтонні... С. 13-33; Чичагов В.К. Из истории русских имен, отечеств и фамилий. Москва: Учпедгиз, 1959. С. 11-28; Kaiser D.H. Naming Cultures in Early Modern Russia // Harvard Ukrainian Studies. Камень Краєвгьльнь. Essays presented to Edward Keenan on his sixtieth birthday by his colleagues and students / Ed. by N. Sh. Kollman, D. Ostrowski, A. Pliguzov, D. Rowland. Cambridge, MA, 1995. Vol. XIX. P. 271-291.

⁸ Словник української мови XIV-XV ст. Київ: Наук, думка, 1978. Т. 2. С. 585. Фаріон І. Д. До джерел... С. 165.

⁹ Keenan E.L. On Certain Mythical Beliefs and Russian Behaviors // The Legacy of History in Russia and the New States of Eurasia / Ed. by S.F. Starr. Armonk; New York; London, 1994. P. 21.

¹⁰ Словник української мови XIV-XV ст. Київ: Наук, думка, 1978. Т. 2. С. 585.

¹¹ Крип'якевич І. Львівська Русь у першій половині XVI ст.: дослід, і м-ли. Львів, 1994. С. 11.

¹² Pritsak O. Kievan Rus' and the Sixteenth-Seventeenth-Century Ukraine // Rethinking Ukrainian History / Ed. by I.L. Rudnytsky with the assistance of J.-P. Himka. Edmonton, 1981. P. 6. Цікаво, що автохтонні імена-композиції залишилися поширеними серед західних і південних слов'ян: їхня частка порівняно з християнськими переважала серед чехів і була приблизно рівна серед поляків, босняків, чорногорців, даллігтинців, словаків, лужичан. Можна припустити, що у цьому випадку за однаковим явищем криються різні причини: слабкість впливу християнської традиції (як-от серед болгар

Відродження інтересу до історії – а разом з ним і пам’яті про Київську Русь та її князів – приходить на межі XVI і XVII ст., з початком національно-культурного руху серед православного населення Речі Посполитої. Активізація історичної пам’яті стала результатом релігійного конфлікту між католиками і православними у період Контрреформації. Опір католизації набув характеру православного відродження, під час якого „руське” (білорусько-українське) населення використовувало обернену проти нього католицьку інтелектуальну зброю – як, скажімо, єзуїтську навчальну програму, що була впроваджена у православні школи у Львові, Вільні, Луцьку та у відкритому в Києві головному освітньому осередку православного світу – Могилянській академії. Подібно відродження „руської” історичної пам’яті відбувалося під прямим впливом польської історіографії – хронік Марціна Кромера, Мацея Меховіти і Мацея Стрийковського. Саме читання цих хронік і відкривало православному читачеві забутий образ Київської Русі¹³.

„Руське” відродження кінця XVI-XVII ст. та повстання Хмельницького сильно змінили політичний і культурний ландшафт Східної Європи. Утворена на хвилі цього повстання козацька держава (Гетьманщина) після входження до складу Московського царства (1654 р.) ще довго зберігала свою автономію і становила модель ранньомодерної української нації. Політичні і релігійні рухи кінця XVI-XVII ст. припинили поступову ерозію й асиміляцію православної („руської”) еліти Речі Посполитої у польську націю. З іншого боку, вони сильно підважили можливість виникнення спільної білорусько-української нації: білоруські землі значно слабше були охоплені козацьким повстанням, і козацький міф ніколи не був елементом білоруської національної ідеї. Однак козацька держава, незважаючи на плани козацьких гетьманів, не охопила західноукраїнських земель. Галичина залишалася у складі Польського Королівства, а її населення прийняло релігійну унію з Ватиканом. Припускають, що якби козацька Україна вистояла, то цілком можливо, що сьогодні на українських етнічних землях ми мали б щонайменше дві різні нації – „східноукраїнську” та „західноукраїнську”, на зразок голландсько-фламандського варіанта¹⁴. У соціальному ж відношенні козацько-українська нація була типовою становою моделлю – вона обмежувалася козацькою верхівкою. У міру того, як козацька старшина та її нащадки у XVIII-XIX ст.

та сербів) та сила впливу модерних національних традицій (як-от серед чехів і поляків) при називанні дітей. Детальніше див.: *Бояджыев Т.* Сложны собствени имена за лица в българския язык // *Słowiańskie composita...* S. 45-52; *Железняк І.М.* Семантична еволюція другого компонента антропонімічних композитів -slav- у сербохорватській мові // *Українська діалектологія і статистика (Збірник статей).* [Вип.] 1. Київ, 1964. С. 211-226; *Фаріон І.Д.* До джерел... С. 168.

¹³ *Толочко О.* „Русь” очима „України”: в пошуках самоідентифікації та континуїтету // Другий міжнародний конгрес українців. Львів, 22-28 серпня 1993 р. Доп. і повід. / Під ред. Я. Ісаєвича та Я. Грицака. Львів, 1994. Ч. I. С. 68-75; *Sysyn F.* The Cultural, Social and Political Context of Ukrainian History-Writing: 1620-1690 // *Europa Orientalis.* 1986. Vol. 5. P. 285-310.

¹⁴ *Sysyn F.* The Khmelnytsky Uprising and Ukrainian Nation-Building // *Journal of Ukrainian Studies.* Edmonton, 1992. Vol. 17. № 1-2 (Summer-Winter). P. 141-170.

активно інтегрувалися у склад російського дворянства, вигасало саме поняття „козацької України”¹⁵.

Незавершеність і двозначність ранньомодерного національного руху наклали відбиток і на відроджену історичну пам'ять про Київську державу. Нове покоління руських діячів наголошувало на існуванні безпосереднього історичного зв'язку між козацькою Україною та „нацією Володимира”. Але при потребі, відповідно до вимоги моменту, вони могли будувати й інший генеалогічний зв'язок, на цей раз – між Київською і Московською Руссю. Інтелектуальне доквілля Могиянської академії пов'язувало діяльність її засновника, митрополита Петра Могили (1596-1647), з діяльністю Володимира Великого і Ярослава Мудрого. А сам Петро Могила, просячи фінансової допомоги у Москви, переконував царя, що власне московський самодержець є спадкоємцем Володимира Великого та Ярослава Мудрого. Подібно професор Могиянської академії Феофан Прокопович називав у 1705 р. козацького гетьмана Івана Мазепу „великим наслідником” і „зерцалом” Володимира, а через рік після цього, під час приїзду до Києва Петра I, вславляв його як наступника київських князів Володимира, Ярослава, Святослава, Всеволода і Святополка¹⁶. Ці дві лінії простежуються в українських історичних творах після приєднання козацької держави до Московського царства: якщо світські (козацькі) літописці стверджують тяглість історичної традиції між Київською Руссю та Гетьманщиною, то „Синопис”, що постав серед київського духовенства, проводить прямий зв'язок між Володимиром і московськими царями. Власне середовище Могиянської академії було відповідальне за впровадження у модерну російську політичну й інтелектуальну традицію думки про існування безпосереднього історичного зв'язку між княжим Києвом і царською Москвою¹⁷.

Відроджена історична пам'ять не пустила глибокого коріння. Принаймні, вона не вплинула на тогочасну культуру називання на українських землях. У козацькому реєстрі 1649 р. із зафіксованих 39,5 тис. осіб лише 5 (0,00013%) мало імена, похідні від *Володимира* (*Воло(т)ко*, *Воло(д)ко*, *Волосько*)¹⁸. Цей відсоток у тисячу (!) разів менший за частоту імені *Владимер*, *Влодчмер* (0,13% у 1612-1622 р.) серед населення російського Війська Донського – території, яка, на відміну від руських земель Речі Посполитої, не пережила національного відродження. В обох випадках у списках не зустрічаємо жодного *Ярослава*¹⁹.

¹⁵ Kohut Z. The Development of a Little Russian Identity and Ukrainian Nationbuilding // Harvard Ukrainian Studies. Concepts of Nationhood in Early Modern Eastern Europe / Ed. I. Banac and F.E. Sysyn. 1986. Vol. 10. № 3/4. P. 559-576; Ševčenko I. Ukraine between East and West. Edmonton, 1996. P. 559-576.

¹⁶ Pritsak O. Kiev and All of Rus': The Fate of a Sacral Idea // Harvard Ukrainian Studies. Concepts of Nationhood. P. 291-292; Ševčenko I. Op. cit. P. 182-183.

¹⁷ Sysyn F. The Khmelnytsky Uprising... Passim: Keenan E.L. On Certain Mythical Beliefs... Passim.

¹⁸ Осташи Н.Л., Осташи П.І. Індекс власних імен // Реєстр Війська Запорізького 1649 року. Транслітерація тексту. Київ: Наук, думка, 1995. С. 513-516.

¹⁹ Щетинин Л.М. Русские имена (Очерки по донской антропонимии) / Изд. 3-е, испр. и доп. Ростов: Изд-во Ростовского университета, 1978. С. 210-242.

Українські козацькі літописи засвідчують, наскільки мало пам'ятали на початку XVIII ст. про Хмельниччину – подію всього лиш п'ятдесятирічної давності²⁰. Треба думати, що відомості про Київську Русь займали ще менше місця у тогочасній історичній пам'яті. Загалом же, на момент ліквідації Гетьманщини (1764) і Речі Посполитої (1772) та інтеграції західно- і східноукраїнських етнічних земель у склад (відповідно) Російської імперії й Австрійської монархії питання національної ідентичності місцевого населення залишалося так само нерозв'язаним, як і перед національним відродженням кінця XVI – початку XVII ст. Відповідно до мовно-культурних спільних і відмінних рис націотворення могло розвиватися за такими сценаріями: витворення єдиної спільної східнослов'янської (російсько-українсько-білоруської) нації; перемога асиміляційних (російської чи польської) ідентичностей; утвердження окремих національних ідентичностей для кожної з більших етнічних груп (української, білоруської і російської) або поява певних змішаних ідентичностей (як-от спільна „руська” ідентичність для українців і білорусів)²¹.

Національна реконструкція „руських” імен

Усі ці можливі варіанти проявили себе серед руського населення півдавстрійської Галичини. Місцеві еліти досить довго не могли з'ясувати питання про власну національну тотожність. Василь Подолинський у своєму відомому „Слові перестороги” говорив про існування під час революції 1848 р. серед галицько-руської інтелігенції чотирьох ідейно-національних орієнтацій: української, польсько-руської, австрійсько-руської і російської²². Протистояння між цими чотирма орієнтаціями можна було спостерігати, як свідчать пізніші публікації, ще на початку XX ст.²³ Окрім того, у працях першого покоління національних будителів у Галичині з початку XIX ст. бачимо ще й п'яту, щоправда, дуже невиразну орієнтацію на творення окремої „руської” (білорусько-української) нації, відмінної як від католицької польської, так і від православної російської націй²⁴.

Більшість галицько-руських діячів сходилися в тому, що вони не є „поляками уніатського обряду”, як їх нерідко називали їхні опоненти з польського національного табору. Історичні аргументи були дуже важливими для доведення того, що Галичина – Галицька Русь – не є польською територією, а отже, що польський національний рух не має підстав заявляти про свої права на неї. „Чиї ж то Карпати, чий то Сян, Буг і Дніпро з Дністром, і цілий

²⁰ *Sysyn F.* The Cossack Chronicles and the Development of Modern Ukrainian Culture and National Identity // *Harvard Ukrainian Studies*. Adelphotos: A Tribute to Omeljan Pritsak by his Students. 1990. Vol. XIV. № 3/4. P. 602.

²¹ *Armstrong J.A.* Myth and History in the Evolution of Ukrainian Consciousness // *Ukraine and Russia in Their Historical Encounter* / Ed. by P.J. Potichnyj, M. Raeff, J. Pelenski, G.N. Zekunin. Edmonton, 1992. P. 129-130.

²² *Podoliński C.B.* Słowo przestrogi. Drukiem Karola Pollaka w Sanoku (1848). S. 21-22.

²³ Див.: *Мончаловський О.* Святая Русь. Львов, 1903. С. 4.

²⁴ Див.: *Гербільський Г.Ю.* Розвиток прогресивних ідей в Галичині у першій половині XIX ст. (до 1848 р.). Львів, 1964. С. 58, 91.

простір урожайної землі між тими ріками з їх притоками? Яких то князів були столиці в Києві, в тій матері градів руських, в Червені, Володимирі, Перемишлі, Галичі? Скільки імен, стільки святих і дорогих серцю руському пам'яток”, — риторично писав у своїй відповіді на польські писання один з перших галицько-руських істориків Антін Петрушевич²⁵.

Проблема полягала в тому, що самі галицько-руські лідери не мали однозначної відповіді на поставлені А. Петрушевичем питання. У галицькій історії було досить матеріалу для конструювання відразу декількох ідентичностей. Місцеві руські інтелектуали могли покликатися на Галицько-Волинське князівство як історичного попередника руської частини австрійської Галичини — згадаймо, що власне такий аргумент послужив Габсбургам підставою для легітимізації своїх прав на анексію цієї території під час першого розподілу Польщі. Потенційно така ж історична схема могла бути поширена на територію Буковини й Закарпаття (Угорської Русі). Ця австро-руська версія національної історії з політичного погляду була найбільш безпечною, бо, на відміну від інших, вона не ставила під питання територіальну цілісність Австрійської (пізнішої Австро-Угорської) імперії. Руські діячі могли прийняти концепцію „історичної Польщі”, за якою галицькі землі первісно належали Польській короні, але були завойовані київським князем Володимиром Великим, пізніше відвойовані польським королем Казимиром Великим. Або ж вони могли приєднатися до українських інтелектуалів з Києва чи Харкова, які стверджували спільність і тяглість своєї історії від Київської Русі до козацької України. І, нарешті, вони могли спокуситися амбітнішим історичним проектом — трактувати свою батьківщину як частину історичної спадщини Російської імперії, легітимного спадкоємця Київської Русі з погляду збереження династичного зв'язку між київськими Рюриковичами і московсько-петербурзькими Романовими.

Ці версії національної історії не мали рівних шансів на виграш. Можливість конструювання пропольської ідентичності (за формулою „gente Rutheni, natione Poloni” — „руські за народженням, поляки за національністю”)²⁶ була досить обмеженою через конфесійні та соціальні відмінності між польським і русько-українським суспільством. Суто „руська” версія галицької історії не задовольняла психологічних потреб галицької руської інтелігенції, котра потребувала історії такої національної спільноти, яка була б рівна польській як за своїм розміром, так і за історичною славою і величиною. І козацька Україна, і царська Росія підходили під ці критерії — хоча б тому, що в певні періоди своєї історії вони не лише успішно протистояли польським національним аспіраціям, але й завдали їм дошкульної поразки, як під час Хмельниччини чи придушення польського повстання 1830-1831 рр.

²⁵ [Pietruszewicz A.] Słów kilka napisanych w obronie ruskiej narodowości. Lwów, 1848. S. 47-48. Цитується за: Турій О.Ю. Греко-католицька церква в суспільно-політичному житті Галичини, 1848-1867. Дис. ... канд. істор. наук. Львів, 1994. С. 131 (прим. 230).

²⁶ Див.: Zięba A. Gente Rutheni, Natione Poloni. Z problematyki kształtowania się ukraińskiej świadomości narodowej w Galicji // Polska Akademia Umiejętności. Prace Komisji wschodnioeuropejskiej. T. II. S. 61-77.

Зрозуміло, що ототожнення з останніми двома версіями теж створювало певні проблеми. Так, скажімо, галичани змушені були затушовувати певні моменти своєї місцевої історії, які дисонували з ширшими українською чи російською („общерускою”) схемами. Зокрема, їм не було так легко узгодити ту версію української історії, на якій ґрунтувалася поезія Тараса Шевченка, зі своєю греко-католицькою ідентичністю²⁷. Однак ці перешкоди не були нездоланими у принципі – навпаки, як влучно підмітив Ернест Ренан, – „неправильне розуміння історії є вирішальним фактором націотворення”²⁸.

З приходом націоналізму – як нової ідеології, так і нової соціальної та культурної практики – християнські імена не могли задовольнити психологічну потребу перших національних діячів наголосити свій зв’язок з історичними традиціями народу, який вони покликані були „розбудити” і „відродити”. Характерними у цьому плані є спогади Якова Головацького. У 1831-1832 рр. він познайомився у Львові з Маркіяном Шашкевичем та Іваном Вагилевичем й утворив разом з ними „Руську Трійцю” – першу національну організацію.

„Мы условились, – згадував він пізніше, – что всякий, приобретенный нами и вступающий в наш кружок, должен подать руку и заявить честным словом, что он обещает всю жизнь действовать в пользу народа и возрождения русской народной словесности. Чтобы освятить то обещание, мы приняли славянские имена: Шашкевич – Руслана, Вагилевич – Далибора, я – Ярослава. Затем явились Велимир – Заплатинский, Мирослав – Илькевич, Богдан – мой брат Иван, Ростислав – Бульвинский [...]; явились Всеволоды, Мстиславы, Володари и пр[очие]”²⁹.

Важливо підкреслити, що, як впливає з цих спогадів, для тогочасної молоді міської інтелігенції імена *Ярослав*, *Володимир*, *Богдан* звучали так само екзотично і по-книжному, як *Велимир*, *Далибор* чи *Руслан*³⁰. Їхнє „оприроднення” і „нормалізація” стали результатом довгого процесу, який тривав декілька поколінь.

Сам цей процес був дуже драматичним. Характерно, що зі всіх лідерів „Руської Трійці” лише Маркіян Шашкевич залишився вірним первісно вибраній українській орієнтації, тоді як Яків Головацький еволюціонував у напрямку

²⁷ Див.: *Грицак Я.* Поширення поеми „Марія” у Галичині // Радянське літературознавство. Київ, 1986. № 3. С. 51-64.

²⁸ *Renan E.* What is a Nation // *Becoming National*. P. 45.

²⁹ Цит. за: Русалка Дністрова. Док. і м-ли. Київ: Наук, думка, 1989. Варто зазначити, що у листуванні між членами оточення „Руської Трійці” Яків Головацький і пізніше фігурував як Ярослав.

³⁰ Правдоподібно, джерелом натхнення для „Руської трійці” у цьому випадку була книжка Я. Коллара і Я. Пачича „Именословъ или речник личны имена разны народа славенски. Скупію Іоаннь Пачичъ аумножіо, съ латінскомъ ортографіомъ изразіо, и примъчанія додао Іоанн Колларъ” (Будым, 1928); Маркіян Шашкевич читав її у січні 1834 р. у Бібліотеці Інституту Оссолінських (Русалка Дністрова... С. 46). Один із її авторів, Я. Пачич, писав: „Я роздумував із собою, що ми упродовж декількох століть, уживаючи для нас халдейські, єврейські, грецькі, латинські, німецькі імена, які ми не розуміємо... можемо зіпсувати свою народність [...] Чому б нам не почати [...] називатися власними іменами?” (*Пачичъ І.* Предуведомленіе // *Именословъ или речник... Без. нум. стор.*).

русофільської, а Іван Вагилевич – полонофільської орієнтації³¹. До кінця XIX ст. національна свідомість багатьох галицькоруських інтелектуалів не була ще сформульована у взаємовиключаючих поняттях – зокрема, в їхній пам'яті мирно уживалися елементи кількох версій національної історії. Так, один із чільних галицькоруських діячів Богдан Дідицький у своїй „Начальной истории Руси от начала до новейших времен” (1868) розпочинав свою розповідь з Київської Русі та її князів, тоді переходив до періоду удільних князівств, подаючи історію Галичини і Суздальщини, і завершував описом боротьби московських князів Івана III та Василя Івановича з польськими королями. Майже через двадцять років у „Русской летописи для русского народа в Галичине” (1885) він подає вже іншу схему історії, у якій після переліку київських і галицьких князів замість московських царів згадується про козацьких гетьманів Богдана Хмельницького та Івана Мазепу. Можна сперечатися, наскільки чергування цих двох схем було виявом зміни національної орієнтації чи результатом опортунізму автора. Для нашої ж розповіді суттєве значення має той факт, що читач популярних книжок Богдана Дідицького міг трактувати Ярослава Мудрого та Ярослав Осмомисла і як українських, і як російських, і як просто „русських” князів.

Перемога української схеми була результатом плідної наукової діяльності у Львові Михайла Грушевського та його історичної школи у 1894-1914 рр. Власне тут у Львові постало його *opus magnum* – „Історія України-Руси”, яка, на думку Джона Армстронга, одного з найбільш авторитетних дослідників українського націоналізму, заклала фундамент під сучасний український історичний міф³². Сам вибір назви мав програмне значення: таким чином Грушевський інтегрував історію Київської Русі з модерною Україною, з одного боку, та Галицьку Русь з підросійською Україною – з іншого. Окрім того, поєднуючи термін „Русь” з поняттям „Україна”, він підривав російську монополію на спадщину Київської Русі. Прийняття цієї схеми означало, що князі Володимир Великий і Ярослав Мудрий були не просто найвідомішими київськими князями, але й правлячими монархами найпершої української держави³³.

Поширення нових імен серед міського населення

На жаль, ми не знаємо достовірно, наскільки праця М. Грушевського читалася у Галичині. Логічно припустити, що утвердженню нової історичної

³¹ „Руська Трійця” в історії суспільно-політичного руху і культури України / Ред. Ф.І. Стеблій. Київ: Наук, думка, 1987; Brock P. Ivan Vahylevycz (1811-1866) and the Ukrainian National Identity // Nationbuilding and the Politics of Nationalism. Essays on Austrian Galicia / Ed. by Andrei S. Markovits and Frank E. Sysyn. Cambridge, MA, 1982. P. 111-148.

³² *Armstrong J.A. Myth and History...* P. 125-139.

³³ *Сусин Ф.* „Історія України-Руси” Михайла Грушевського та творення національної історіографії // Михайло Грушевський і українська історична наука. М-ли наук, конф., присвячених М. Грушевському. Львів, 1999. С. 11. Про характеристику образів Володимира Великого і Ярослава Мудрого у творчості Грушевського див. також: *Яковенко Н.* Особа як діяч історичного процесу в історіографії Михайла Грушевського // Там само. С. 89-91, 93.

свідомості більше сприяли популярні виклади цієї схеми у масових виданнях „для народу”, аніж її академічна версія. Проте аналіз тексту масових видань не дасть повного уявлення про те, як сприймали цю історичну схему галицькі міщани і селяни. Головною складністю у вивченні цього процесу „націоналізації” є порівняно невелике число текстів, що дозволяють аналізувати свідомість загалом у момент поширення у місті чи селі шкіл, газет, читалень та ін. – тобто тоді, коли міщани і селяни, навчившись читати і писати, можуть говорити самі за себе. Але навіть ті тексти, що дійшли до нас, важко трактувати однозначно – треба брати до уваги ту обставину, що міські інтелектуали і селяни, хоча й говорили або, принаймні, старалися говорити однією мовою, нерідко не розуміли один одного, оскільки в одні й ті ж поняття вони нерідко вкладали різний зміст³⁴. Усе це, власне, і змушує сучасного історика звертатися до більш масового і переконливішого матеріалу, аніж свідчення національних діячів чи „національні” висловлювання поодиноких міщан або селян.

Таким матеріалом можуть стати імена, які давалися дитині при хрещенні. Поширення традиції вибирати імена українських національних героїв – київських князів, козацьких гетьманів, відомих діячів – поруч або замість традиційних християнських імен свідчить про те, що батьки хрещених дітей стають національно свідомими і переймають нову історичну схему. Ця тенденція добре прослідковується на прикладі кількох сільських і міських метричних книг, які містять записи про народження і хрещення дітей.

Імена при хрещенні вибиралися з числа християнських святих. При цьому бралися до уваги не всі святі, а ті, дні яких визначалися як свята. Вибір імені диктувався церковним календарем: так, хлопчика, який народився декілька днів перед або після свята св. Димитрія (8 листопада) називали *Димитрієм* – вважалося, що дитина сама „принесла” собі ім’я. Оскільки у церковно-християнських іменниках під кожною датою стояло кілька імен, то і священник, і батьки мали певний вибір. Найчастіше діти отримували імена найвідоміших святих, які стояли на початку списку. Так, у Галичині чоловіки діставали імена *Івана, Стефана, Миколи, Петра, Василя, Гринька, Михайла, Федя, Олекси, Семка, Андруха, Павла, Митра, Юрка, Матвія, Ілька, Тимка, Атанасія*. Що ж до жіночих імен, то найбільш вживаними були *Марія, Анна, Анастасія, Катерина, Параскевія, Павліна, Євка, Агафія*. Виняток становили незаконнароджені діти: при хрещенні їм давали рідковживані і незвичні імена – *Амроз, Мойсей, Мокрина* та ін. До того ж в окремих місцевостях з деякими іменами були пов’язані погані повір’я, тому їх старалися уникати. Вибір імені іноді був предметом домовленості між батьками і священником. Діставши „хабаря”, священник міг дати незаконнародженій дитині „нормальне” ім’я. Або ж навпаки – назвати законнароджену дитину

³⁴ Період „первісного непорозуміння” між обидвома сторонами міг би стати однією з цікавих тем дослідження з історії національного руху в Україні. Див. піонерське у цьому відношенні дослідження І.-П. Химки: *Himka J.-P. Priests and Peasants: The Greek Catholic Pastor and the Ukrainian National Movement in Austria, 1867-1900 // Canadian Slavonic Papers. 1979. Vol. 21. P. 1-14.*

рідковживаним іменем, якщо він був посварений з її батьками чи не одержав від них відповідної плати³⁵.

Практика вибору імен у різних соціальних групах чи у різних місцевостях могла зазнавати впливів різної моди і, отже, відрізнятися між собою. Відомості метричних книг кінця XVIII – XIX ст. засвідчують розходження між міською і сільською культурами називання у Галичині. У селах при виборі імен дуже чітко дотримувалися поділу між законнонародженими і незаконнонародженими дітьми. Так, у селі Речичани Городоцького повіту, метричні книги якого збереглися найповніше, з 1791 до 1944 рр., – перший незаконнонароджений хлопчик з „нормальним” іменем (*Іван*) зафіксований під 1858 р., а перша незаконнонароджена дівчинка з „нормальним” іменем (*Анна*) – під 1864 р. До цього часу незаконнонароджені діти отримували такі рідковживані імена, як *Калістрат*, *Кунігунда*, *Урсула*, *Артим*, *Никифора*, *Харитина*, *Февроня*, *Максим* і т. д.³⁶

Натомість у міських греко-католицьких церквах – львівських святого Миколая і святого Юра – записи про незаконнонароджених дітей зі звичними іменами трапляються вже у 1820-х роках. Потрібно зазначити, що тут чимало законнонароджених дітей були охрещені „латинськими” (католицькими) іменами *Адам*, *Адольф*, *Валентин*, *Віктор*, *Елізабета*, *Ксенофонт*, *Магдалена*, *Юлія* та ін. При цьому була поширена практика давати дитині два (*Адріан-Олександр*, *Едуард-Антоній*, *Антоній-Марцелій*) або навіть три імені (*Станіслав-Григорій-Антоній*), кожне з яких, як бачимо, було „латинським”³⁷.

Зі середини XIX ст. метричні книги Львова фіксують нове явище – відродження „руських” імен, зокрема – імен київських князів. Перші *Володимир* і *Ярослав* занотовані у метричній книзі церкви св. Юра під 1849 р., перша *Ольга* – під 1850 р. Перші три десятиліття по цих роках (1850-1870-ті роки) такі імена трапляються вкрай нерегулярно. І лише протягом двох останніх десятиліть XIX ст. вони починають використовуватися регулярно, до того ж – масово. Однак, приклад з церквою св. Юра як найважливішою греко-католицькою церквою, місцем осідку греко-католицької митрополита, є нетиповим. У цьому переконує приклад церкви св. Миколая, розміщеної на околиці, у менш престижній ділянці міста: тут випадки вибору княжих імен при хрещенні були поодинокими щонайменше до кінця 1880-х років (відсутність даних щодо 1888-1925 рр. не дає змоги з’ясувати, коли саме цей вибір набрав тут більш усталеного характеру).

³⁵ *Гравець В.* З бувальщини Нового Села коло Чесанова в Галичині 1826-1944 (=Наукове товариство ім. Шевченка. Український архів). Нью Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1967. Т. XVIII. С. 11; *Зубрицький М.* Імена, назви і прозвища-у селян с. Мшанця, Старосамбірського повіта // Записки НТШ. Львів, 1907. Т. LXXIX. Кн. 5. С. 142-143; *Павелко С.П.* Традиція і релігія як мотиви вибору імені у гуцулів // Записки з ономастики: 36. наук, праць. Одеса, 1999. Вип. 1. С. 22-28; Українська історична та діалектна лексика. Київ, 1985. С. 137-144.

³⁶ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІА України у Львові), ф. 201 (Львівська греко-католицька консисторія), оп. 4а, спр. 4798, арк. 86, 87, 94; спр. 4799, арк. 12, 23, 42зв.; спр. 4800, арк. 88.

³⁷ Там само. Спр. 3271, арк. Ізв., 2зв., 8зв., 15, 18, 53зв., 62, 64зв.; спр. 3393, арк. 9-9зв., 19зв. Порівн. також: Никонов В. А. Имя и общество. Москва: Наука, 1974. С. 20.

Відомості метричних книг опосередковано підтверджуються списками діячів національного відродження у Галичині 1830-1919 рр. Серед першого покоління – покоління „Руської Трійці” і революції 1848 р. – носіями старослов’янських імен були лише члени Руського Собору (1 *Болеслав*, 1 *Володимир*, 1 *Владислав*, 2 *Ростислави*, 2 *Станіслави* зі загального списку 60 осіб). Пропольський характер цієї організації, як і польське звучання імен, дозволяє припустити, що ці діячі були сполонізованими русинами (т. зв. *gente Rutheni, natione Poloni*). Натомість у списку 148 членів „Руської Трійці” і Собору Руських учених (1848) немає жодного слов’янського імені, а є імена грецького і латинського походження (*Дионісій, Филимон, Афанасій, Венедикт, Евстахій, Маркель, Теофан, Теофіль*)³⁸. Оскільки мова йде про перші покоління національних діячів, то цілком можливо припустити, що їхні імена відображають „переднаціональний” характер свідомості їхніх батьків.

Картина поступово змінюється, коли переходимо до наступних поколінь національних діячів. У списку 399 діячів з 1860-1870-х років³⁹ нараховується 13 *Володимирів* і 2 *Володислави*, але жодного *Ярослава*. Список 577 діячів з 1890-1917 рр.⁴⁰ містить набагато більший перелік імен – 1 *Бронислава*, 36 *Володимирів*, 4 *Вячеслави*, 3 *Любомири*, 1 *Мирослава*, 2 *Станіслави*, 5 *Ярославів*. Фактичне подвоєння частоти вживання імені Володимира (з 3,3% у другому списку до 6,2% у третьому) є переконливим доказом того, що це не просто випадковість, а певні зміни у практиці відбору імен.

Правдивість цього твердження можна перевірити на прикладі списку 680 членів студентських національних організацій за 1870-1882 рр. Тут зустрічаємо 56 *Володимирів* і 6 *Ярославів*; два найраніші *Володимир* і *Ярослав* народилися у 1852 р. У цьому списку *Ярослави* становлять близько 1% імен, тоді як *Володимири* – 8%. За частотою вживання ім’я *Володимир* поступається лише імені *Іван* (70 випадків), тоді як ім’я *Ярослав* займає аж 24 місце серед усіх 107 позицій⁴¹. Така пропорція збереглася до початку ХХ ст. Список 470 членів Українського Студентського Союзу (1912 р.) нараховує 37 *Володимирів* і 3 *Ярослави*⁴².

На підставі цих списків досить важко встановити у кожному конкретному випадку, хто були батьки перших *Володимирів* і *Ярославів*. Але там, де це вдалося зробити, ними були „національні будителі”: батьком Володимира Шашкевича був сам Маркіян Шашкевич, батьком Ярослава Ільницького –

³⁸ БПД ЛНУ. Тека 1 („Руська Трійця”), 2 (Собор Руських учених).

³⁹ БПД ЛНУ. Тека 3 (Товариство ім. М. Качковського і Товариство „Просвіта”).

⁴⁰ БПД ЛНУ. Тека 4 (Наукове Товариство ім. Т. Шевченка і Українська Національна Рада ЗУНР-ЗОУНР).

⁴¹ Список членів студентських товариств „Дружній лихвар” і „Академический кружок” за 1870-1882 рр. був складений Вікторією Середою (на основі архівних матеріалів: Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаніка НАН України (далі – ЛНБ НАН України), відд. рукописів, ф. 166, спр. 1-33; Державний архів Львівської області, ф. 26, оп. 15, спр. 44-74, 538-568, 1104) і зберігається у неї. Користаючи з нагоди, висловлюю їй свою подяку за удоступнення мені цих матеріалів.

⁴² Звіт з діяльності товариства „Український Студентський Союз” у Львові за час від 1 падолиста 1911 до 30 жовтня 1912 р. Львів, 1912.

відомий українських діяч і директор Академічної гімназії у Львові Василь Ільницький, а батьком Ярослава Луцкока – голова Товариства Качковського у Золочеві і засновник першої у Галичині сільської хати-читальні⁴³.

Ще переконливіше роль першого покоління національних діячів у запровадженні нових імен доводять метричні книги. Батьком *Ярослава* – першої дитини, яка була хрещена „руським” іменем у церкві св. Юра у березні 1849 р., – був Яків Головацький. Він же був батьком першої *Ольги* – своєї другої дитини, народженої у лютому 1850 р. Його третя дитина у 1858 р. одержала уже подвійне ім'я – *Софія-Святослава*. Михайло Куземський, який кумував при хрещенні Ярослава Головацького, був хресним батьком і найпершого *Володимира* (Прокоповича), народженого 25 липня 1849 р. Денис Зубрицький виконував цю ж роль при хрещенні у церкві св. Юра *Ольги* (Головацького), Михайло Малиновський – при хрещенні у 1874 р. у церкві св. Миколая найпершого в її метричній книзі *Всеволода* (Лепкого)⁴⁴.

Починаючи з 1870-х років, батьків дітей з княжими іменами ідентифікувати дедалі складніше. За родом їхніх занять, то були дрібні державні чиновники, службовці залізниць, купці, поштарі, сторожі чи працівники друкарень, більшість з них належали до „незнатних людей”, які нічим особливим не записали себе в історію національного відродження. Кількість таких випадків невинно збільшується у 1880-1890-х роках⁴⁵, що, вочевидь, свідчило про поширення нової культури називання – а разом з нею, треба думати, і національної ідеї – серед ширших кіл галицьких русинів.

Вячеслав Будзиновський – активний діяч національного руху з кінця 1880-х років, стверджував, що „від хвилі національного відродження кожний просвічений галичанин називав першого сина *Володимиром*, першу доньку *Ольгою*. Тим він документував своє бажання бути під всеукраїнським володарем в Києві. Коли галичанин мав другого сина, давав йому інше ім'я, але дуже часто також якогось представника Соборної України, чи соборної української думки державної: *Ярослав, Данило, Богдан*”⁴⁶.

Це твердження грішить сильним перебільшенням. Але назагал воно правильно відображає зв'язок між поширенням княжих імен та розвитком національної свідомості. Це підтверджує інша тенденція, виявлена під час аналізу генеалогічних дерев II половини XIX – початку XX ст.: якщо у сім'ї є дитина з княжим ім'ям, то дуже часто її брати і сестри теж мають „національне” ім'я. Так, у генеалогічному дереві роду Білинських троє дітей лікаря Володимира Білинського (1869-1918) мають імена: *Наталка* – *Ярослава* – *Тарас*, у п'ятому поколінні роду Соневицьких (кінець XIX – початок XX ст.) зустрічаємо три сім'ї, діти в яких мають відповідно імена: *Ярослав* – *Ростислав* – *Ігор*, *Ярослава-Ольга* – *Ярослав*, *Роман* –

⁴³ ЛНБ НАН України, відд. рукописів, ф. 167, спр. 1998, арк. 1-4.

⁴⁴ ЦДІА України у Львові, ф. 201, оп. 4а, спр. 3273, арк. 17; спр. 3398, арк. 42зв., 47, 62; спр. 3406, арк. 40.

⁴⁵ Там само. Спр. 3411, арк. 143, 160зв., 181; спр. 6827, арк. 79, 80зв.; спр. 6830, арк. 1, 2-2зв., 5, 31, 44, 48, 96, 99, 134.

⁴⁶ *Будзиновський В.* Ішли діди на муки. Введення в історію України. Нью Йорк, 1958. С. 21-22.

Володимира – Ярослав – Нестор – Надія-Ростислава – Нестор-Володимир; у шостому поколінні (1920-1930 рр.) бачимо сім'ю з трьома дітьми, які мали імена *Ярослав – Роман – Олег*. Помітна й інша тенденція: дитина з княжим іменем дуже часто діставала друге ім'я, яке також було „національним” (*Ярослав-Нестор* (р.н. 1898), *Ярослав-Володимир* (р.н. 1919) та *Ярослава-Ольга* (р.н. 1919) у п'ятому поколінні роду Соневецьких⁴⁷.

Поширення таких тенденцій стало можливим лише після того, як було підірване домінування церковної традиції. З розвитком національного руху саме Церква мусить пристосовуватися до нових тенденцій у виборі імен. Найпереконливішим прикладом є відродження імен *Володимира* і *Ольги*. Хоча вони визнавалися як святі Греко-католицькою церквою, однак до кінця 1850-х років не включалися у „Місяцеслови” – книжки, з яких священник і батьки могли вибирати імена для дітей при хрещенні. Ці імена з'являються аж у 1860-х роках: *Ольга* під 23, а *Володимир* – під 27 липня (за новим стилем)⁴⁸. На початку ХХ ст. у „Місяцесловах” серед канонізованих Бориса, Гліба, Володимира й Ольги під датою своєї смерті (19 лютого) з'являється неканонізований *Ярослав Мудрий*⁴⁹. Однак порівняння дат хрещення дітей, які одержали імена *Володимир*, *Ольга* і *Ярослав*, з датами запису цих імен у „Місяцесловах” показує, що звичайно ні священник, ні батьки уже не дотримувалися церковної традиції при виборі імені.

Національні імена на селі

Вживання імен руських князів при хрещенні дітей довгий час залишалося переважно міським феноменом. До останніх десятиліть ХІХ ст. галицьке село майже не відчувало цієї моди. У списку 394 селянських діячів 1880-х років, складеного Іваном-Павлом Химкою, було лише 4 *Володимири*, 1 *Владислав* і 1 *Богдан*⁵⁰. Аналіз декількох сільських метрик ХІХ – початку ХХ ст.⁵¹ виявив тільки декілька винятків, що радше підтверджують загальну тенденцію. У селі Белзець Сокальського повіту відповідальність за появу нової практики лежить на місцевому священнику. Перший *Володимир*, згаданий у метриці під 1856 р., був сином сільського пароха. Хрещення стала справжньою подією місцевого значення – його хрестив сам декан у присутності чотирьох пар хресних батьків: місцевого поміщика з дружиною, директора школи з дружиною.

⁴⁷ *Служинська З.* Рід Білинських. Львів, 1998. С. 130; Родове дерево Соневецьких, запис якого разом з іншими генеалогічними матеріалами, зберігається у Товаристві ім. св. Володимира (Львів). Користаючи з нагоди, хочу висловити подяку покійному Роману Крип'якевичу та Адріані Огорчак за удоступнення цих матеріалів.

⁴⁸ *Перемишлянинь.* Мѣсяцословъ на годъ 1859. Перемишль, 1863. С. 12; *Временникъ Института Ставропигийского съ Мѣсяцословом на годъ простый 1866.* Львовъ, 1865. С. 28.

⁴⁹ *Временникъ Института Ставропигийского съ Мѣсяцословом на годъ високосный 1904.* Львовъ, [1903]. С. 46-50.

⁵⁰ *Himka J.-P.* Galician Villagers... Р. 257-317.

⁵¹ Усього переглянуто 11 метрик з таких місцевостей: с. Белзець на Сокальщині (1853-1870; ЦДІА України у Львові, ф. 201, оп. 4а, спр. 177), с. Великі Дідушичі Стрийського повіту (1870-1928; Там само. Спр. 6519); сс. Добрівляни, Добряни,

пароха зі сусіднього села з дружиною та шкільного куратора з дружиною. З цього часу і до 1870 р. у метриці села записано 13 *Володимирів* і 23 *Ольги*⁵². Метрична книга с. Речичани Городоцького повіту, яка подає відомості від кінця XVIII аж до середини XX ст., фіксує перших дітей з княжими іменами у 1861 р. (*Володимир*) та 1880 р. (*Ольга*). Батьки цих дітей були місцевими священиками. Перші діти з такими іменами з'являються у селянських сім'ях цього села лише (відповідно) у 1903 та 1908 рр.⁵³

Уявлення про співвідношення популярності княжих імен у місті та селі перед Першою світовою війною дає поіменний список бойових відділів першого полку українських січових стрільців. У списку, де подаються відомості про осіб 1885-1899 р.н., налічується 20 *Володимирів*, народжених у місті, та 17 *Володимирів* і 6 *Ярославів*, народжених у селі⁵⁴. Ця статистика суперечить свідченням про те, що княжі імена з'явилися на селі лише у міжвоєнну добу (1919-1939 рр.)⁵⁵. Але цілком можливо, що такі розходження відображають регіональні відмінності у поширенні цього явища. Проводити якісь узагальнення було б надто ризиковано з огляду на фрагментарність даних.

Однак цілком певним є те, що традиція давати дітям княжі імена стає усталеною на селі у міжвоєнний період – подібно до того, як це сталося у місті в останні десятиліття XIX ст. Регулярність називання цими іменами у селянському середовищі була результатом цілеспрямованої діяльності національних організацій. Проте, на відміну від попереднього періоду, у 1919-1939 рр. імена київських князів давалися уже виключно в контексті української історичної схеми. Це означає, що суперечки між міськими інтелектуалами про національну орієнтацію вже завершилися. Показовим у цьому відношенні є те, що Українське спортивне Товариство „Сокіл-Батько” у Львові 1928 р. дораджувало членам своїх сільських філій: „в перечитуванні історії України звертати увагу головно на світлі моменти нашої бувальщини. І так, в княжій добі треба пояснювати, як наші князі великі збирали українські землі – стреміли до їх Соборности, як вони хотіли збудувати велику державу, що не побоялася б нікого”.

На думку керівництва цього Товариства, княжий період української історії мав далі поєднуватися з козаччиною (Хмельницьким, Мазепою і гайдамаками),

Путятичі Стрийського округу (1837-1869; Там само. Спр. 1597); с. Драганівка на Тернопільщині (1836-1867; Там само. Спр. 1710); с. Нежанів Золочівського повіту (1876-1944; Там само. Спр. 6943); с. Речичани Городоцького повіту (1785-1944; Там само. Спр. 7077); с. Рудники Самбірського повіту (1870-1907 рр.; Там само. Спр. 7108); с. Рудно біля Львова (1780-1900; Там само. Спр. 7110); с. Рясна Польська (1837-1869; Там само. Спр. 4968); с. Татаринівка Самбірського повіту (1925-1938; Там само. Спр. 5546); с. Уднів (Однів) Жовківського повіту (1842-1903; Там само. Спр. 7289). Принагідно висловлюю подяку Миросі Дядюк за удоступнення мені цих матеріалів.

⁵² Там само. Спр. 177.

⁵³ Там само. Спр. 4799, арк. 30; спр. 4800, арк. 22зв.; спр. 4801, арк. 38зв., 88.

⁵⁴ Українські січові стрільці 1914-1920. Львів: Накладом ювілейного комітету, 1935. С. 145-155.

⁵⁵ *Гравець В.* З бувальщини... С. 11.

національним відродженням ХІХ ст. та національно-визвольними змаганнями 1917-1920 рр.⁵⁶

Громадсько-культурні товариства заохочували галицьких селян до вивішування у хатах поруч з іконами картин, пов'язаних із історією козаччини, портретів Шевченка, Франка, Федьковича та інших національних діячів. У таких умовах вибір імені дитини ставав національною справою. Українська преса радила батькам давати імена національних героїв – *Богдан, Борис, Всеволод, Зиновій, Ігор, Ярослав, Лев, Маркіян, Мотря, Мирослав, Мирослава, Наталка, Нестор, Ольга, Оксана, Ростислав, Святослав, Тарас, Ярема*, або ж імена, що виражали національні аспірації (*Віра, Надія, Любов*)⁵⁷.

В окремих сільських місцевостях особливої популярності набрав культ Ярослава Мудрого. Як впливає з окремих спогадів, він був дуже поширеним на Бережанщині⁵⁸. Ми не маємо змоги встановити, чи це явище мало суто місцеве значення, чи воно було характерне для всієї Галичини. Але, відомо, що принаймні на Бережанщині цей культ був безпосередньо пов'язаний з діяльністю просвітницьких організацій. Так, у 1935-1936 рр. матірне (львівське) товариство „Просвіта” вислало на Бережанщину через свого мужа довір'я 1 200 примірників картини із зображенням Ярослава Мудрого і 1 000 картин із зображенням Ярослава Осмомисла. З них у 50 місцевостях було розповсюджено 804 картини із зображенням першого і 499 – із зображенням другого⁵⁹.

Посередниками поширення нових імен були і селяни, які під час Першої світової війни потрапили у російський полон та через те були задіяні у революційних подіях на Великій Україні, як називали у Галичині підросійську частину українських земель. Один з прикладів цього є дуже показовим і навіть зворушливим. Григорій Скасків, галицький селянин з Тернопільщини, колишній австрійський військовополонений, брав участь у національно-визвольних змаганнях у підросійській Україні, де дослужився до чину капітана Армії Української Народної Республіки. Як обдарований від природи самоук, він захоплювався книжками, особливо полюбив історію і навіть викладав українську історію у полтавській гімназії. Після поразки національних змагань повернувся у Галичину і довгий час переховувався у лісах, перш ніж зміг злегалізуватися у міжвоєнній Польській державі. У 1921 р. він таємно одружився з молодого українською сільською дівчиною. Церемонія відбувалася у церкві св. Юра у Львові. Перед шлюбом, сидячи на лавці у скверіку навпроти церкви, він уклав контракт зі своєю майбутньою дружиною. Одним із пунктів цього контракту було те, що вони матимуть чотирьох дітей, й двоє

⁵⁶ ЦДІА України у Львові, ф. 312 (Українське спортивне товариство „Сокіл-Батько”, м. Львів), оп. 1, спр. 517, арк. 121зв.

⁵⁷ *Stępień S. Ukraińcy i ich działalność społeczno-kulturalna w Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1918-1939. Dysertacja... Kraków, 1988. S. 493.*

⁵⁸ Інтерв'ю з Василем Фангою, 25 серпня 1997 р. Аудіозапис та розшифрування інтерв'ю зберігається в архіві усної історії Інституту історичних досліджень Львівського національного університету ім. Івана Франка.

⁵⁹ ЦДІА України у Львові, ф. 348 (Товариство „Просвіта”, м. Львів), оп. 1, спр. 6742.

з них називатимуться *Ярослав* і *Галина* (ім'я *Галина* він почув, перебуваючи на Великій Україні)⁶⁰.

Поширення нових імен стало, до певної міри, символом зречення своєї регіональної ідентичності на користь загальнонаціональної, української ідентичності, що поєднала цей край територіально й історично з Великою Україною. Ризикнемо ствердити, що Галичина є єдиним українським історичним регіоном, де перебирання загальної національної ідентичності набуло таких радикальних форм. Посереднім свідченням цього є факт, що ім'я *Ярослав*, у порівнянні з іменами, популярними в інших історичних регіонах, має специфічно „галицьке ходження”⁶¹. Серед 23 *Ярославів* і *Ярослав*, поданих у довідниках „Хто є хто в українській політиці” та „Хто є хто в Україні”, 17 народилися у 1920-1950-х роках у Львівській, Івано-Франківській або Тернопільській областях. До цього списку можна додати і Ярослава Пеленського (хоча він народився у Варшаві, його родина була галицькою). Отже, 18 із 23 *Ярославів* (78%) є галичанами за народженням або походженням; з них більше половини (14) народилися в селі⁶².

Висновки

Наведений матеріал переконливо показує, що українська національна свідомість у Галичині, принаймні, в одному своєму надзвичайно важливому компоненті – стосовно „героїчного минулого, великих людей, слави [...], тобто соціального капіталу, на основі якого будується національна ідея” (Ернест Ренан)⁶³ – була результатом свідомої і цілеспрямованої діяльності декількох поколінь національних діячів. „Уявлення” цієї свідомості не мало характеру простого собі „пригадування” давноминулих історичних подій. Навпаки, ці події наперед мали бути вибрані й укладені у певну схему, залежно від того, яку національну орієнтацію – українську, польську, російську чи просто „руську” – ця схема покликана була підтвердити.

Той же матеріал мав би переконати тих „невіруючих Хомів”, які піддають сумніву конструйований характер вироблення національної ідентичності. Однак він водночас свідчить, що не кожна конструкція мала однаковий шанс на успіх. Легко зрозуміти, чому більшість галицьких батьків пішли за прикладом Якова Головацького, який вибрав собі і своєму синові ім'я *Ярослав*, а не Івана

⁶⁰ Сусак В. Жива історія Бережан та околиць 1930-х – 1945 років: Інтерв'ю з Галиною Скасків // Україна модерна. Львів, 1999. Ч. 2-3. С. 281.

⁶¹ Ім'я *Володимир* (*Владимир*) не може виконувати роль такого критерія, оскільки у ХХ ст. воно стає надзвичайно поширеним серед усіх східних слов'ян. Зокрема у Росії це ім'я стало поширеним уже в 1930-х роках, а на початку 1960-х воно належало (поруч з *Александром*, *Андреєм*, *Сергеем* і *Юриєм*) до п'яти найпоширеніших чоловічих імен, як у місті, так і на селі (ним називали приблизно кожного десятого новонародженого хлопчика). Натомість ім'я *Ярослав* залишилося досить рідкісним – серед чоловічих імен дітей, народжених у 1961 р., це ім'я вживається лише раз на тисячу. (Див.: *Никонов В. А.* Имен общество. С. 68-73).

⁶² Хто є хто в українській політиці: Довідник. Київ, 1996. Вип. 3. Passim; Хто є хто в Україні. Київ, 1997. Passim.

⁶³ *Renan E.* What is a Nation. P. 52.

Вагилевича, котрий обрав ім'я *Далибор*. Бо для них ім'я *Ярослав* асоціювалося з реальною історичною особою, з якою були пов'язані певні „світлі” моменти у національній історії, тоді як *Далибор* взагалі не мало жодного відношення до неї⁶⁴. Подібним чином серед імен, які вибрав для себе і для свого сина Маркіян Шашкевич, ім'я *Руслан* промовляло батькам набагато менше, аніж *Володимир* чи навіть його справжнє ім'я, яке згодом, з виникненням його культу, теж набрало „національного” значення.

Іншою умовою перемоги того чи іншого проекту була наявність відповідних зовнішніх обставин. Культ київських князів уперше відродився на українських землях серед місцевої еліти вже у XVII – першій половині XVIII ст. Проте він не пустив глибших коренів з багатьох причин, серед яких не останньою є домінування церковної традиції, яка суворо регламентувала вибір імен при хрещенні. І лише у XIX ст., коли Церква поступово втрачає свої позиції і на зміну їй приходять уже цілком секуляризована національна ідеологія, культ Володимира, Ольги та Ярослава усталюється в руському, а на той час – уже зукраїнізованому суспільстві. Характерно, що окремі імена, які раніше мали ганебне значення і призначалися лише для незаконнонароджених дітей, тепер стають „національними” і бажаними для батьків (як, наприклад, ім'я *Максим*).

Зрозуміло, що відзначення київських князів як українських героїв не є винятково галицькою особливістю. Досить нагадати, що найвища державна нагорода в пострадянській Україні називається Орденом імені Ярослава Мудрого. Однак, чого бракує у випадку більшості українських територій – і це засвідчує регіональна популярність імені *Ярослав* у Галичині, — так це довготривалої органічної праці (у сенсі як інтелектуальних зусиль, так і впровадження їхніх результатів у практику щоденного життя), що була характерною для українського національного руху в Австро-Угорській імперії та міжвоєнній Польщі.

⁶⁴ Це не означає, однак, що придумані інтелектуалами імена не мають шансів на успіх. Це підтверджується популярністю жіночого імені *Світлана*, героїні однойменної балади В. Жуковського (1812). Це ім'я не згадується ані серед давньоруських пам'яток, ані у „Святцях”, і швидше всього, його придумав сам поет. Але вже у 1930-х воно стає дуже поширеним серед міського російського населення, поруч з „воскреслими” давньоруськими іменами *Руслан*, *Рюрик*, *Святослав*, *Злата*, *Лада* та ін. (Див.: *Никонов В. А. Имя и общество. С. 68-69*).